

tik: evangelierna betraktades som berättelser med intrig, karaktärer, scener osv. På 1990-talet började man fokusera på läsarna, först de av texten implicerade eller konstituerade läsarna («implied reader») och textens förmodade inverkan på dem (reader-response criticism). Numera intresserar sig forskarna alltmer för verkliga, historiska mottagare.

Ett tidens tecken på förskjutningen mot läsarperspektiv är Lars Hartmans nya Mk.-kommentar i KNT-serien (del 1, 2004). Hartman vill kommentera Mk mot det man antar vara de dåtida läsarnas/åhörarnas horisont. Texten är rotad i en bestämd kultur och riktad till en bestämd tids människor. Hartman säger inte det men jag tror att hans läsare i stort sett motsvarar Umberto Ecos «model reader». Ett praktiskt syfte med detta begrepp är att man vill skilja mellan rimliga och orimliga tolkningar. En historiskt rimlig tolkning beaktar de ursprungliga mottagarnas förståelsehorisont. Stefan Klints doktorsavhandling om Pär Lagerkvists litterära Jesusgestaltning (*Romanen och evangeliet*, 2002) har ett uttalat receptionsperspektiv. Klints läsare är utan tvivel en historisk person, nämligen författaren Lagerkvist, och frågan är inte längre om den nya tolkningen är «rimlig» eller inte. Då man faktiskt fokuserar på den nya skönlitterära texten, finns en överhängande risk för att man hamnar helt utanför traditionell exegetik. Man kan också uppfatta risken som en positiv utmaning. Uppgiften är att finna meningsfulla återkopplingar till evangelierna.

Maria Ytterbrinks avhandling är också den mottagaronorienterad, men vilken sorts mottagare postulerar hon? På s. 7 görs ingen skillnad mellan läsare och åhörare, inte heller mellan en strikt taget «första» läsning och upprepade läsningar. Det gör heller inte Hartman i sin Mk.-kommentar, men i Ytterbrinks fall är valet överraskande, eftersom den på s. 6 uppmålade situationen verkar förutsätta en mycket specifik historisk situation: ett symposium hemma hos Theofilos någon gång i mitten på 80-talet, då gästerna fick höra texten för första gången. Ytterbrinks läsare svävar mellan W. Iers «implied reader», Ecos «model reader» och en verklig, historisk «real reader» (s. 23). Metoden blir något av en blandning av textintern narrativkritik, reader-response och receptionskritik. Att mottagarna inte kan förutsättas känna till Markusevangeliet, Lukas huvudkälla (s. 6), är en praktisk avgränsning som snarast hör hemma i synkron narrativkritik. För Ytterbrink är den avgränsningen problematisk, då hon samtidigt antar att några av mottagarna väl hade läst tre namngivna hellenistiska biografier (s. 11–12).

Att evangelierna liknar antika biografier hade redan de historisk-kritiska forskarna vid förra sekel-skiftet noterat. Formkritikerna, med Rudolf Bultmann i spetsen, var dock mer fascinerade av den specifik kristna ideologi som gör sig gällande i evangelierna.

Evangelierna betraktades som en unik genre (*sui generis*). På 1990-talet ifrågasatte man alltmer detta synsätt, och evangelierna betraktades oftast som antika biografier (Burridge 1992, Frickenschmidt 1997). Ytterbrink tar denna genredimension som utgångspunkt, men bara tentativt. I slutet av avhandlingen står det: «It would be of great interest to take other genre classifications into account and read the Gospel of Luke» — av alternativa genrer nämns den grekiska (äventyrs)romanen, tragedin och historio-grafin (s. 230).

Avhandlingens disposition är relativt otvungen, men mycket av introduktionskapitlet kunde med fördel ha sparats till metoddiskussionen. Kap. 3 analyserar mottagarnas förväntningar, baserade på deras kunskap om det grekiska Gamla testamentet och den tidigkristna förkunnelsen, såsom den återges i Apostlagärningarnas missionstal. Kap. 4 handlar om Lukasevangeliets litterära allusioner och kulturella koder, t.ex. de antika föreställningarna om människans naturliga livsbana. Här finns en detaljerad diskussion av den grekisk-romerska biografen, summerad i avsnittet «Biography as a Genre» (s. 114–118) — ett mycket läsvärt stycke. I kap. 5, 6 och 7 analyseras praktiskt taget hela Lukasevangeliet utifrån det föreskrivna perspektivet. Analysen blir, av förställiga skäl, ganska översiktlig. Kanske hade det varit bättre att fokusera på några centrala passagen i Lukasevangeliet, t.ex. de som i avhandlingens *abstract* angavs som avgörande. Å andra sidan lär läsarna, dvs. i praktiken Lk.-forskarna, uppskatta att metoden tillämpas fullt ut.

Trots vissa brister är avhandlingen ett intressant experiment. Exegeterna måste våga sig ut på utforskade vatten. Den viktigaste lärdomen av denna studie kan vara en ökad misstänksamhet mot alla totalitära tolkningsramar. Det går knappast att förstå evangelierna enbart utifrån mottagarnas förväntningar och i ljuset av en fastställd litterär genre.

Kari Syreeni

Anders Arborelius och Sten-Gunnar Hedin: *Jesusmanifestet*. Bokförlaget Libris 2003. 182 sid.

För dem som är intresserade av svensk teologisk debatt har det gångna året bjudit på något som vi inte sett i Sverige sedan Hedeniusdebattens dagar: en offentlig teologisk debatt om vad som är centralt för en (post-)modern tolkning av kristendomen. Huvudaktörer i debatten har varit ärkebiskop K. G. Hammar, den katolske biskopen Anders Arborelius och frikyrkopastorn Sten-Gunnar Hedin.

Debattens ursprung går att spåra till en TT-intervju med K. G. Hammar några dagar före julen 2002.

Vad han då sa om jungfrufödelse, Jesu underverk och modern bibeltolkning i allmänhet väckte starka känslor bland religiöst engagerade människor över hela landet. Mest handlingskraftigt reagerade Hedin och Arborelius som gick samman och publicerade «Jesusmanifestet» i *Svenska Dagbladet* i vilket de vittnar om sin tilltro till Bibelns berättelser om Jesus. Hammar svarade några dagar senare med att det finns mer «rymd» i hans Kristusbekännelse än i den som framgår av Jesusmanifestet.

Nu var debatten igång och många fick uttrycka sin mening i *Svenska Dagbladet*. Det utkristalliserades ganska snart tre huvudreaktioner; Hammars öppna — för att inte säga vaga — syn på vad man som kristen bör tro fick stöd av landets biskopar, Jonas Gardell, Peder Thalén och flera andra intellektuella. Många bibeltrogna krävde Hammars avgång. En mera avvaktande inställning intogs av professor Werner Jeanrond, som i Jesusmanifestet såg ett personligt dokument utan någon större teologisk betydelse.

Nu har *Jesusmanifestet* kommit ut i en förlängd version med förord av Peter Halldorf och efterord av Wilfrid Stinissen. I boken är det endast inledningen och det avslutande kapitlet som författarna skrivit ihop. Där emellan kan man finna sju kortare separata betraktelser om Jesus som Guds son, Marias son, Mästaren, den korsfäste, den uppståndne, Jesus idag och Jesus som vägen, sanningen och livet. Boken innehåller dessutom en kort namnpresentation och sex ordförklaringar.

I det gemensamma inledande kapitlet anger de tonen med att skriva: «Tyvärr finns det kristna som har förlorat förståelsen för Bibelns och den kristna trons sanningsanspråk. [...] Vi litar till fullo på att det som NT berättar om honom och som den kristna församlingen sammanfattat i de fornkyrkliga bekännelserna verkligen är sant» (s. 12). De bemöter Hammars tes att man i Medelhavsområdets dåtida kulturvärld använde sig av poesi, myt och legend för att beskriva verkligheten med att det inte var så för de nytestamentliga författarna. «Historiska skeenden hade en helt annan tyngd i den hebreiska tankevärlden» (s. 13). Det låter mera troligt. Sedan följer ett märkligt uttalande: «De första kristna trodde fullt och fast att det som evangelisterna skrev om Jesus verkligen hade inträffat. Det gör vi också» (s. 13). Hur kunde de första kristna ha tillgång till skrifter som först nedtecknades långt senare? De fick väl nöja sig med muntliga redogörelser fram till dess att en del brev började cirkulera, men dessa innehåller ju inte mycket om Jesu liv på jorden.

Det är svårt att finna några ställen där författarna skiljer sig från varandra. Arborelius har tonat ned den katolska sidan och Hedin undviker att uttala sig om sådana inslag i den katolska tron som är svåra att

smälta för en pingstvän. Det är för dem båda viktigt att Gud har en «frälsningsplan» med sin skapelse och de sticker inte under stolen med att den enda vägen till Gud går genom Jesus. «Han inte bara var — utan han är och förblir — den enda vägen till gemenskap med Gud» (s. 15). Med tanke på alla muslimer, judar och anhängare av andra religioner i Sverige är det ju rätt kaxigt formulerat. Betyder detta också att ingen som nämns i GT hade någon verklig gemenskap med Gud?

Det som gör boken till ett slag i luften är att författarna systematiskt undviker alla — för oss skeptiker — svåra frågor som hänger samman med Guds frälsningsplan. De säger inte mycket om djävulen eller helvetet, som det berättas en hel del om i NT. Vad har hänt med dessa föreställningar? Är inte de lika bibliska som att Jesus föddes av en jungfru, gjorde underverk, dog på korset, uppstod från de döda och sedan for upp till sin Fader i himmelen och satte sig på hans högra sida? Först skapade Gud världen, människan och möjligheten till synd. Sedan förleddes människan av ormen att falla i synd. Hennes synd försonar Jesus på korset och alla som tror detta är frälsta. Detta är iscensatt av en kärleksfull Gud som vill alla människors frälsning. Detta är en kortfattad sammanfattning av Guds frälsningsplan enligt författarna.

Detta låter föga övertygande för en skeptiker och det mest problematiska med berättelserna om Jesus är det som sägs om honom efter det att han uppstod. Att en person som var både Gud och människa samtidigt kunde vara död i ett par dagar för att sedan uppstå, skänker knappast en dödlig människa några som helst garantier. Vad var det egentligen för en kropp som Jesus gick omkring med fram till himmelfärden (en berättelse som helt saknas hos Johannes) och vad hände med den fysiska kroppen? Enligt modern vetenskap finns det inget upp och ned i universum, så föreställningen att Jesus skall återkomma från himlen på ett moln för att döma världen, tycks vila på förlegade kosmologiska föreställningar.

Om man nu skall ha respekt för Bibelns ord, skall man väl också ha respekt för de mindre smickrande och övertygande delarna eller villigt erkänna att det står mycket i GT och NT som talar mot en modern uppfattning om vad som är möjligt, så vida man inte vill falla tillbaka på den fromma tesen att för Gud är allt möjligt. Här bör man skilja på empiriskt och logiskt möjligt. Kan hända att Jesus gick på vattnet, men är inte alla motsägelsefulla påståenden falska även för den Allsmäktige?

Jag tror inte att *Jesusmanifestet* kommer att bli någon bestseller.

Stefan Andersson